

ÜRETKEN SERMAYENİN ULUSLARARASILAŞMASI VE ULUSLARARASI YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE BATI-AFRİKA EKONOMİK YAPI VE EKONOMİK GELİŞME (1960-1985)-I*

Fuat Ercan¹

¹ MÜ. İİBF. İktisat Bölümü, Araştırma Görevlisi

Abstract: The main aim in this article is to examine relations between restructuring process of world economy which is called world capitalism and economic structures of West-African countries within the theoretical framework of internationalization of production capital. To begin with, internationalization of production capital and its some characteristics are given. The second section is focused on changing structures of West -African economies in related to restructuring process of world capitalism. Finally, last section is reviewed theoretical framework of internationalization of production capital.

GİRİŞ

Tanzanya devlet başkanı Julies Nyrere "Tanzanya kahvesinin veya kakaosunun fiyatlarını öğrenmek için her sabah BBC'yi dinliyorum", derken aslında uluslararası ekonomik ilişkilerin bir yönünü, önemli bir yönünü vurguluyor [17:100]. Günümüzde bir ülke veya bölgenin ekonomik yapısı hakkında ve özellikle uluslararası işbölümünde yerini belirleme bir bütün olarak dünya ekonomisinin genel işleyişine ve bu işleyişin sonucu ortaya çıkan fonksiyonlar ve eğilimleri anlamak/açıklamağı gerektiriyor. Dünya ekonomisi gibi soyut ve oldukça genel bir kavram dolayımında çalışmak beraberinde bir dizi ara kavramı gerekli kılıyor, bunlardan biri ve en önemlisi hiç kuşkusuz kapitalizmin bir ekonomik ilişkiler sistemi olarak üzerinde yükseldiği *sermaye birikim* kavramıdır. Sermaye birikiminin *tarihsel süreç* içinde *gelişme* dinamikleri ve bu gelişme dinamiklerinin temel öznelere olan *ekonomik ajanları* (insanlar, sınıflar ve daha kendine özgü bir birliktelik olan ulus ekonomiler) üzerindeki etkileri dikkate almak gerekiyor.

I-SERMAYE KAVRAMI VE ÜRETKEN SERMAYENİN ULUSLARARASILAŞMASI

Bir kavram olarak "sermaye", ontolojik açıdan ne direkt ulusal, nede uluslararası öze sahip bir kavram olarak tanımlanamayacağı gibi, ulus devlet kavramından

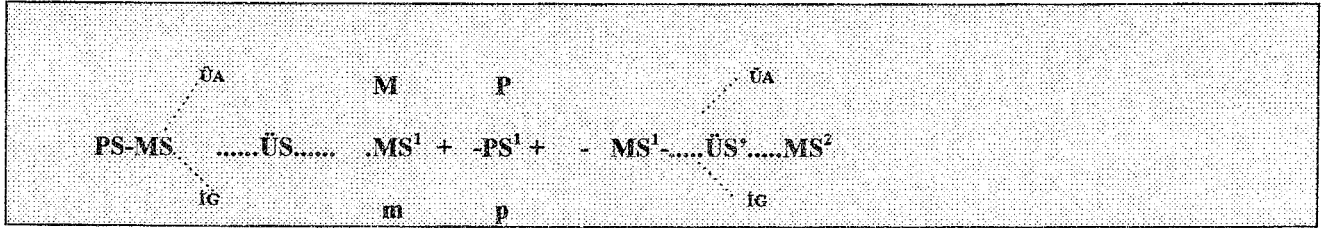
hareketle de tanımlanamaz [2, 3]. Sermaye kavramı canlı bir süreç olarak kapitalist ilişkilerin dile geliş biçimidir ve bu ilişkiler sermayenin farklı sınıf ve kesimleri ve bu kesimler arası oldukça karmaşık ve dinamik sosyal ilinti biçimlerini dile getirir. Bu anlamda sermayenin uluslararasılaşmasının özü, değer yaratma sürecinin *tarihsel* ve *mekansal* olarak genişleyen yeniden üretiminin doğal sonucudur. Marx bu dinamik süreci çok açık bir şekilde dile getirmiştir; "Sermayenin *mutlak artık değer* -daha çok nesnelleşmiş emek- yaratmasının koşulu, dolaşım çerçevesinin genişlemesi ve sürekli olarak genişlemesidir. Bir noktada yaratılan *artı-değer*, karşılığında mübadele edilmek üzere bir başka noktada da *artık değer*in yaratılmasını gerektirir..... Sermayeye dayalı üretimin koşullarından biri, o halde sürekli genişleyen bir dolaşım çerçevesinin *ürteilmesi* olmaktadır; bu, ya doğrudan doğruya çerçevenin genişletilmesi ya da aynı çerçeve içinde *daha çok üretim odağının yaratılması* yoluyla olabilir. İlk başta sabit bir büyüklük olarak alınan dolaşım, burada bizzat üretim tarafından genişletilen, değişken bir büyüklük olarak gözükmektedir. Yani bizzat üretim sürecinin bir ögesidir. Demek ki, sermayenin *dinamiği*, bir yandan sürekli olarak daha çok artık -emek yaratmaya yönelirken, bir yandan da bunu karşılayıp bütünleyen mübadele odaklarını yaratmaktadır; sadece *mutlak artık-değer düşünülür*ğünde, sermayenin *dinamiği* kendisini bütünleyecek daha çok artık-emeği yaratmaktadır; son tahlilde sermayeye dayalı ürteimi ya da sermayeye tekabül eden üretim tarzını yaymaktadır. *Dünya piyasası yaratma eğilimi doğrudan doğruya sermayenin kavramında verilir*" [9:443-444]. Sermayenin gelişme dinamiği önündeki her engelin, üstesinden gelinecek bir ayakbağı olduğunu vurgulayan Marx daha sonra Engels'le birlikte ele aldıkları çalışmalarında bunu daha somut bir şekilde dile getirmişlerdir; kapitalist üretim ilişkilerinin tanımladığı yeni ilişkiler ağı içinde, "Bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte tasviye olduklarını "ve yok oluş süreci ile birlikte yok olup giden

* Çalışmanın boyutları derginin belirlediği sayfa kısıtını aştığı için iki bölüm halinde yayınlanması uygun görülmüştür. İkinci bölüm ve kaynakçası Öneri'nin 5.sayısında yayınlanacaktır.

bir diğer unsurun, "sanayinin ayakları altından üzerinde durmakta olduğu ulusal temeli çekip aldı. Eskiden kurulmuş bütün ulusal sanayiler yıkıldılar ve hala de her gün yıkılıyorlar." Sürecin bu anlamda "her ülkenin üretimine ve tüketimine kozmopolitik bir nitelik verdiği" açıkça vurgulanmakta [9:113].

Sermayenin içsel dinamiklerinin daha başından itibaren bir dünya kapitalizmi yaratma eğilimi içinde olduğunu yukarıda verdikten sonra, uluslararasılaşma süreci ve uluslararası ekonomik ilişkiler için teorik çerçevenin sermayenin toplam sosyal döngüsünü oluşturan *para-sermaye*, *üretken-sermaye* ve *ticari-sermayenin uluslararasılaşma süreci* üzerinde durmak gerekiyor. Para-sermaye, üretken sermaye ve ticari ser-

maye, sermaye-değerin üretim ve dolaşım aşamalarında büründüğü biçimlerdir ve bu biçimler sermayenin genişleyen yeniden üretim sürecinde, yukarıda Marx'ın vurguladığı gibi hem mekansal olarak hem de içerik olarak genişlemek zorunda. Bu anlamda sermayenin uluslararasılaşması "sermayenin çelişkili genişleyen yeniden üretim sürecininin çok önemli bir anı ve özünde sermayeye içsel olan" bir süreçtir(14,17). Toplam sosyal sermaye süreçlerinin uluslararasılaşması, özünde farklı aşamalardan geçmiştir, farklı aşamalar tanımlaması, özünde her aşamada sermayenin bir döngüsünün ağırlıklı belirleyici olduğu anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda toplam sermayenin sosyal döngüsünü aşağıdaki gibi verecek olursak;

a-) Sermayenin genişleyen yeniden üretiminde uluslararasılaşmanın gerçekleştiği ilk aşama **ticari sermayenin** uluslararasılaşmasıdır. Ticari sermayenin uluslararasılaşmasının iki önemli eksenini var;

-ilki üretilen metallerin pazarda paraya dönüştürülmesi yani MS^1 'in PS^1 'e dönüşmesi, daha çok rekabetçi kapitalizm denen aşamada belirginleşen ticari sermayenin uluslararasılaşması, özünde kapitalist üretimin özünde bulunan aşırı üretim eğiliminin sonucunda ülke içi pazarın doyması sonucu üretilen malların yurt dışında satılması zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde bildiğimiz gibi Klasik iktisat yazının gündemini belirleyen şey, uluslararası ticaretin önemi üzerinde durmak ve ticaretin özünde ticarete katılan ülkelerin yararına olacağı yönünde karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin varlığına neden olmuştur. Palloix'in vurguladığı gibi ticari-sermayenin uluslararasılaştığı bu döneme damgasını vuran karşılaştırmalı üstünlükler tezi, özünde kapitalizmin kolonyalist dönemine ait bir tezdur.

-İkinci olarakta kapitalist üretim teknikleri ile üretim hacminde gözlemlenen muazzam artış beraberinde uluslararası ticaretin ve dolayısıyla ticari-sermayenin önemini ve gücünü artırmıştır. İthalat ve ihracat rakamlarının hızla artışı gözlemlenen ticari sermayenin uluslararasılaşması çokuluslu şirketlerin varlığında daha bir belirleyici konuma gelmişlerdir ve bu çok uluslu şirketler 1970'lerin ortasında, örneğin, dünya ticaretinin % 30'unu ellerinde tutmaktadırlar. Soruna ticari-sermayenin genişleyen yeniden üretiminin

uluslararasılaşması açısından bakıldığında, erken dönem ekonomik yazınında uluslararası ticaret ile ilgili vurgular ne kadar anlamlı ise, bu dönemde uluslararası ticaretin sorunsuz işlemesi için, dünya para sisteminde gözlemlenen ve literatürde altın yıllar olarak adlandırılan dengeli durumda o kadar anlamlıdır. Dünya para sistemi ve ülkelerin birbirleri ile daha çok ticaret dolayımında ilişkiye girdikleri bu dönemde ticaretin sağlıklı devamlılığı için bir yandan ticaret için serbesite savunulurken diğer yandan metallerin ülkeler arasında karşılıklı alınıp satılması için kullanılan paranın hem ödeme aracı hemde ortak ölçü olma özelliklerinin savunulması ve bunun altın-para sistemi ile gerçekleşmesi bu anlamda birbiri ile ilişkili olgulardır.

b-)Sermayenin yeniden ve genişleyen üretiminin ticari-sermayenin yarattığı uygun birikim koşullarının sonucu ortaya çıkan sermaye fazlası ile birlikte uluslararasılaşma yeni bir aşamaya ulaşmıştır, **para-sermayesinin uluslararasılaşması**

(PS-MS-PS¹).

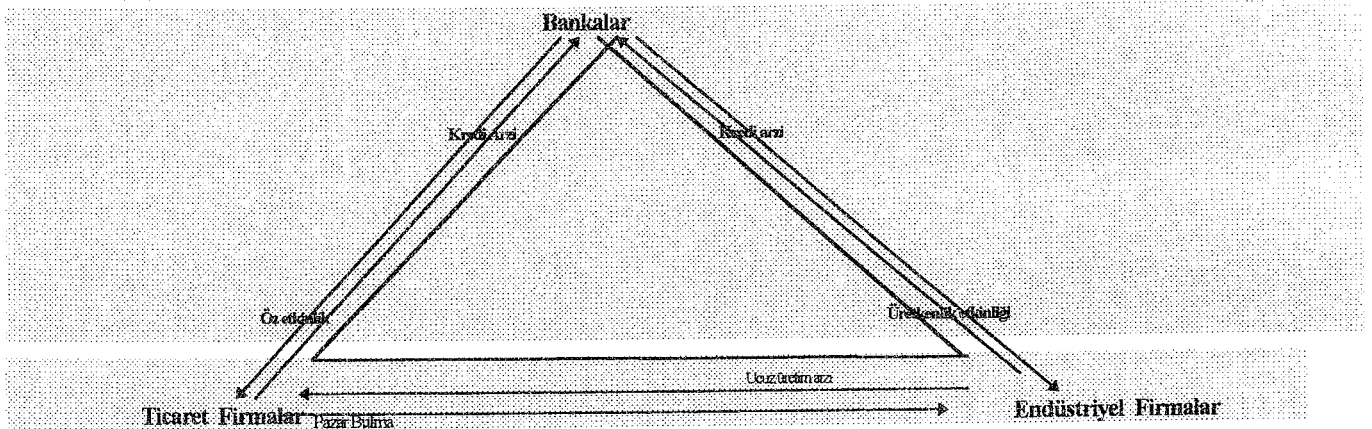
Para-sermayesinin uluslararasılaşmasında temel etken, erken endüstrileşen ülkelerde sermaye fazlasının artan miktarı beraberinde, bu sermayeye sahip olanları dünya ölçeğinde yeni karlılık koşullarını aramaya yönelmesi olmuştur. Para sermayenin uluslararası ölçekte hayat bulmasını 1865'te yayınlanan Edinburgh Review adlı dergide güzel bir dille anlatılmakta; "Yeni para yatırım sisteminin asıl gayesi dahilde elde edebildiğinden daha fazla faizle harice(dışarıya) para

ikraz etmektedir...Ecnebi memleketlerde para yatırmanın bir iki kuvetli ve husisi müesseseye inhisar ettiği eski sistem zamanında hariçte yüzde elli yerine memlekette yüzde üçle para yatırmayı tercih eden binlerce kimse şimdi dahilde yüzde beş yerine hariçte onbeşle ikraza hazır dırlar. Harice para yatıranlar şimdiye kadar nisbeten küçük bir sınıf tüccardan ibaret iken şimdi bir çokları bunlara iltihak etmişlerdir. Elleriinde mevcut sağlam tahvilata ilaveten, daha az emin, fakat daha ziyade hasılat getiren bir kaç sehim veya tahvil almaya yalnız razı olmakla kalmıyor belki tehallük gösteriyorlar..". Para sermayenin uluslararasılaşmasını oldukça güzel bir dille anlatan bu tarihsel metin, devamla anonim şirketlerin 1820'lerdeki meta sermayesi dolayımındaki aktiviteleri yani meta alım satım yerine bu şirketlerin; sermayelerini ecnebilere ikraz ile yüksek faiz alma eğilimi içine girdiklerini belirtiyor [1:34]. Aynı yazar 1875'te bu para sermayesinin gelişimine bağlı olarak Osmanlı hükümetinin (1875) iki yüz milyon İngiliz lirası olan dış borcunu yıllık miktarını ödeyemeyince bu borçlara karşılık devlet varlıklarının bir kısmı üzerinde Avrupa kontrolü kurulduğunu belirtiyor ve Lord Derby'nin 1879'daki sözlerini aktarıyor; Türkiye'nin dahili işlerinde maruz kaldığı daimi mürakabe bu memleketin istihlakini hemen hemen sıfıra indirmiştir" [1:41].

c-)Sermayenin uluslararasılaşmasında bir diğer aşama *üretken-sermaye döngüsünün uluslararasılaşmasıdır*, özellikle 1960'larda başlayan ve 1970'lerle birlikte gerek üretimin yerdeğiştirme süreci, gerekse üretimin gelişen teknoloji sayesinde parçalara ayrılabilirliğinin yanı sıra ulaşım maliyetlerinin ucuzlaşması beraberinde üretim faaliyetini ve dolayısıyla üretken sermayenin hızla uluslararasılaşmasına neden olmuştur. Üretimin artan uluslararasılaşması ile birlikte, üretim için gerekli işgücü (İG) ve üretim araçlarının (ÜA) temin edilmeside uluslararasılaşmıştır. Palloix'in vurguladığı

gibi 1970'li yıllarda dünya üretiminin %30 ile %50'sini ellerinde bulunduran 500 en büyük firmanın kendisi için gerekli işgücünün 15 milyonunu Amerika'dan satın aldıklarını 12-13 milyonluk kısmında uluslararası üretim ile diğer ülke işgüçlerinden karşıladıklarını belirtmektedir [13:74]. Aynı şekilde geç 1970'lerin dünyası artık üretim için gerekli olan üretim araçlarında dünya ölçeğinde temin edildiğini yani yukarıda verdiğimiz para sermayesi (PS) ile üretim araçları (ÜA) ilişkisinde artan oranda uluslararasılaşmıştır. Uluslararasılaşma sürecinin bir diğer sonucu ise toplam sermaye döngüsü içinde üretim sürecinde yaratılan ve meta(m) ya da para (p) olarak görülen artı-değerinde uluslararasılaşmasıdır [14:80]. Üretimin uluslararasılaşması ile birlikte artı-değerin para ve meta biçiminin uluslararasılaşması özellikle 1970 sonrası ele alacağımız yeni uluslararası işbölümünün anlaşılması ve dolayısıyla Batı-Afrika örneğimizi daha genel olarak tanımlayabilme olanağını bize sağlayacaktır. Teorik açıdan sermayenin genişleyen yeniden üretiminin 1970'lerden itibaren ulaştığı biçimi **dünya kapitalizmi** olarak tanımlıyoruz ve bu tanımlama içinde finans kapitali üretken sermaye ve para-sermayenin birlikteliği olarak tanımlayan Hilferding ve Lenin'e karşılık, günümüzde sermayenin tüm döngülerinin tam olarak uluslararasılaştığı ve bu anlamda toplam sermayeyi oluşturan farklı döngüler olan ticari sermaye -para sermaye ve üretken sermayenin üçlü birleşiminde oluşan R.Steven'in güzel bir şekilde vurguladığı gibi günümüzde uluslararası sermayeyi ya da kapitalist emperyalizmi tanımlayan *ikili ilişki* (dyadic) olmaktan çok *üçlü* (triadic) ilişki tanımlamakta ve bu anlamda "Büyük hacimli firmalar sermayenin bu üç ayrı döngüsünde ayrı ayrı uzmanlaşmaya gittiği yani; firmalar üretim sürecini sürdürürken (üretken sermaye), bankalar yatırım için para sağlamakta ve ticaret şirketleri ise üretilen malların pazarlamasını yapmakta" [18: 274].

Şekil;Uluslararası Sermayenin Üçlü İlişkisi

Kaynak:[18: 275]

Sermayenin üç farklı görünümünü kendi içinde toplayan büyük kapitalist firmalar, doğal olarak hareket alanlarını hızla genişletme eğilimi içine girdiği için, süreç bir bütün olarak tam dünya ölçeğinde gerçekleşmeye başlamıştır ve süreç içinde üçlü döngüyü içinde toplayan firmalar karlılık oranlarını artırırken, bu üç döngüyü etkin bir şekilde içselleştirmeyen birimler kapitalist rekabet sürecinde artan oranda elenmeye başlamışlardır. Dünya kapitalizmini tanımlayan ve git-tikçe finansal dünyanın artan önemi bu üçlü birliğin artan merkezileşmesi ve yoğunlaşması ile yakından ilişkilidir.

Yukarıda vermeye çalıştığımız soyut teorik çerçeveyi pratik olarak dile gelişi özellikle uluslararası işbölümü bağlamında dört farklı aşamada ele alınabilir. İlk aşama/işbölümü "Klasik bağımlılık aşaması olup burada merkez ile çevre arasında hammadde ihracı işe işlenmiş malların ihracatı temelindeki işbölümü, çevrenin endüstriyel gelişmesini engel olurken (*deindustrialisation*), ikinci, yeni uluslararası işbölümü 1930'larda başlayan ve bazı çevre ülkelerinde *ithal ikamesine* bağlı olarak bağımlı endüstrileşme süreci bu aşamayı tanımlayıcı özellik olmaktadır. Üçüncü aşama, John Walton'a göre, "firmaların üretimlerini uluslararasılaştırmaları" yani üretken sermayenin

uluslararasılaşması anlamına gelmekte, sermaye birikiminin bu yeni aşamasında belirleyici olan üretimin uluslararası düzeyde maliyeti en aza getirecek şekilde örgütlenmesi ve bu anlamda özellikle bunu başarabilecek firmalar yani çokuluslu firmaların ekonomik ilişkilerde artan oranda belirleyici olmalarıdır. Üretimin uluslararasılaşması ve bunun maliyeti minimuma indirme amacına yönelik olması beraberinde dünya üzerinde bulunan bazı potansiyel kaynak/olanaklar firmaların ilgisini çektiği ölçüde, daha öncede merkez kapitalist ülkelerde yapılan bir dizi üretim faaliyetinin çevreye taşınmasına neden olmuştur. Özellikle ekonomik gelişme ve uluslararası ekonomik ilişkileri anlamada bir dizi karışıklık yaratan bu süreci şimdi daha somut olgular/sayılar dolayımında ele alarak incelemek yararlı olacaktır.

II-1970'LERDE DÜNYA KAPİTALİZMİ VE ÜRETKEN SERMAYENİN ULUSLARARASILAŞMASI

Geriye doğru baktığımızda 1960'ların ortasında çok önemli bir göstergesi (merkez kapitalist ülkeler açısından) Batı-Avrupa, Japonya ve ABD'de ihracatta bir azalma ve ithalatta bir artışın varlığı gözlemlenmektedir [7:15-41]

Tablo 1 Gelişmiş Kapitalist Ülkelerde Uluslararası Ticaret

Ülke ↓	Tarih⇒	1969	1970	1980	1986
Amerika					
-İhracat		4.37	5.35	10.0	7.0
-İthalat		4.36	5.00	10.5	10.2
İngiltere					
-İhracat		20.90	23.10	22.70	26.20
-İthalat		22.30	22.20	25.30	27.0
Japonya					
-İhracat		10.80	10.80	13.70	11.70
-İthalat		10.30	9.50	14.60	7.60
Almanya					
-İhracat		17.90	21.20	26.30	30.00
-İthalat		16.40	19.10	27.00	24.90

Kaynak;OECD :[13]

Tablo 1'den de gözlemlenebileceği gibi, merkez kapitalist ülkelerin ihracatları ile ithalatları arasında büyük değişiklik olmuştur. Örnek olarak ABD'de ihracat %60'lık bir artış gösterirken, ithalatta %233 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Merkez kapitalist ülkeler açısından gözlemlenen bir diğer önemli

gelişme bu ülkelerde üretimin yapısında gözlemlenen değişimlerdir. Özellikle sanayi üretiminde 1950-70 arasında göre önemli orandaki düşüşler ile artan işsizlik ve enflasyon 1970 sonrası gelişmelerin en önemli göstergeleri olmuştur. Tablo 2 bu değişkenleri özet olarak dile getirmekte.

Tablo 2 Merkez Kapitalist Ülkelerde Ekonomik Yapıya İlişkin Temel Göstergeler

	Sanayi Üretimi*		GSMH*		İşsizlik*		Enflasyon*	
	1951-73	76-79	1951-73	74-92	1951-71	71-92	1951-69	70-80
ABD	4.4	1.9	3.9	2.9	4.6	6.8	2.2	8.2
Japonya	15.2	4.9	2.9	10.5	1.5	2.3	4.3	9.3
Fransa	6.2	1.55	5.2	2.4	9.7	7.7	5.03	10.1
Almanya	7.6	1.8	7.2	2.2	2.5	4.9	1.77	5.1
İngiltere	3.1	-0.2	2.9	1.4	2.6	8.2	3.9	14.2

*Ortalama yıllık büyüme oranları

Kaynak:[22:793]

Sanayi üretiminde gözlemlenen ve bütün merkez kapitalist ülkeleri içeren azalma beraberinde ülkelerin GSMH'nin düşmesine neden olurken, bu değişkenleri işsizlik ve artan enflasyon izlemekte. Merkez kapitalist ülkelerde gözlemlenen yukarıdaki değişmelerin en önemli nedeni hiç kuşkusuz üretkne sermayenin uluslararasılaşması ve sermaye birikimi için uygun sosyal-ekonomik şartlar sağlayan ekonomilere/uluslara kaymasıdır [6].

Üretken sermayenin uluslararasılaşmasında en önemli değişkenlerden biride teknolojik gelişmenin artan hızı bir yandan üretim sürecini farklı aşamalara ayırıp farklı yerlerde üretilmesini mümkün kılarken, diğer yandan farklı aşamalara ayrılabilen üretimin kendisi ise geliştirilen teknolojiler sayesinde daha az uzman emekle üretilebilir kılınmıştır. Üretimin farklı aşamalara ayrılabilme özelliği ile birlikte üretimin çok daha yoğun uzmanlık istediği alan yani tasarım ve teknolojik yenilikler kısmı daha çok mekansal açıdan merkez ülkelerde gerçekleşirken, üretim için sadece insan emeğine ihtiyaç duyulan herhangi bir özel beceri istemeyen kesimler daha çok ucuz-emek ve diğer yatırım kolaylıklarını sağlayan ülkelerde gerçekleşirken, üretim için gerekli ara parçaların bir kısmında teknolojik açıdan belirli bir aşamaya gelmiş ülkelere kaydırılmıştır [11,450]

Bu açıdan yapılan bir çalışmanın sonuçları ilgiye değer. Ekonomik Coğrafyacı Doren Massey İngiltere'de üretim sürecinde kullanılan emeğin farklılaşmamasını ele alan çalışmasına göre" İngiltere'de 1961'de %6.6 olan yönetici 1978'de 8.7'ye yükselmiş, mühendislik ve teknisyenlerde ise 3.5'dan %4.7'ye yükselirken, işçilikte %19.7'den %15.9'a inmiştir [12:107]. Bu değişime karşılık gelişmiş kaapitalist ülkelerin ülke içinde istihdam ettikleri toplam işçi miktarı yıllara göre azalırken çevre ülkelerinde bir artış olmuştur. Fröbel vedigerlerinin araştırmasında Almanya'da AEG firması 1971 yılında yurt içinde 146.000 kişi istihdam ederken, 1976'da bu oran 132.000'e düşmüş, ülke dışında istihdam edilen işçi sayısı ise 1971'de 21000 den 30.000'e çıkmıştır. Diğer önemli bir firma BOSCH ise 1971 yılında 90.000 kişi ülke içinde istihdam ederken 1976'da bu 782.000'e düşmüştür, ülkje dışında ise bu oranlar sıra ile %25 ile %34 olmuştur[5:23-34].

Uluslararası ölçekteki firmaların istihdam tarzında gözlemlenen bu önemli değişme, çevre/azgelişmiş ülke emeğine yönelmenin önemli nedenlerinden biri de, hiç kuşkusuz emeğin toplam üretim maliyeti içinde ki oranıdır. Tablo 3'ten anlaşılabilineceği gibi İmalat sanayinde ortalama ücretler merkez kapitalist ülkeler ile çevre kapitalist ülkeler arasında büyük farklılıkları içeriyor.

Tablo 3 İmalat sanayiinde Ortalama Ücretler

Ülke\////Tarih ⇒	1974	1983	Artış Oranı(%)
Amerika	4.42	8.83	99.7
Fransa	2.17	4.41	103.0
Almanya	3.45	5.94	72.0
İngiltere	2.61	5.25	101.0
Türkiye	0.61	1.15	91.0
Kenya	0.57	0.70	9.0
Zambiya	0.77	1.32	71.0
Sri lanka	0.19	0.17	8.9
Japonya	2.95	6.91	134.0

Kaynak:ILO 1984 Statistical Yearbook'tan Seçilmiş ve ülkelere göre hesaplanmıştır.

Burada sadece iki ülkeyi karşılaştırdığımızda ücret farklılığı karşımıza net bir şekilde çıkmakta. Örnek olarak Japonya'da %134'lük bir artışa karşılık, son yıllarda ihracatçı ülke olarak adından söz ettiren Sri Lanka'da 9 yılda ücretlerde gözlemlenen artış sadece %8.9 oranında olmuştur. Burada ücret farklılıkları üretken sermayenin merkezde çevreye akması için sadece faktörlerden biri olduğunu vurgulamak gerekir, D.M.Gordon'un vurguladığı anlamda sermayenin birikiminin sosyal ortamı için gerekli şartları yani daha

istikrarlı siyasal ortam, işçi sınıfının daha az mücadele geleneği, ya da sendikallaşmanın önüne geçilmesi bunlara bağlı olarak ta çalışma saatlerinin uzaması sosyal hakların sınırlı tutulması sayılabilecek bir çok değişkenden biri olmakta.[6 ve ayrıca daha farklı bir açıdan 5,30-39]. Yine işçilerin ekonomik süreç içinde hakları veya başka bir nedenle işi durdurma ve bu nedenle meydana gelen iş günü kaybı ortalama ücretlerle birlikte ele alındığında anlamlı sonuçlar vermekte.

Tablo 4 Endüstride İş Kaybı*

Ülke	1977-81	1982-87
ABD	220	97
İngiltere	579	381
Almanya	42	41
Japonya	22	7
Venezuela	41	57
Meksika	by**	89
Hong Kong	13	3
Kore Cumhuriyeti	3	93
Singapur	0	0
Tayvan	by	by
Çin	by	by
Hindistan	1.518	1.882
Sri-Lanka	582	482

*Yıllık 1000 işçi başına düşen iş kaybı

**by. Bilgi elde edilememiş

Kaynak: ILO, Yearbook of Labor Statistics

Ortalama ücretlerle birlikte işgünü kayıpları göz önüne alındığında bir dizi çevre kapitalist ülkenin ne kadar çekici olduğu açıkça gözlemlenebilmekte. Bu avantajlı koşullar, ulaştırma ve haberleşme tekniklerinin gelişmesine paralel olarak daha ulaşılabilir ve bu anlamda mekansal kısıtlardan daha da kurtulabilme olanağını sağlamıştır.

Merkez kapitalist ülkeler açısından 1940'lı yıllarda başlayan ve sermaye birikim için altın yıllar olarak kabul edilen şartların/koşulların 1970'li yılların bunalımı ile artık sürdürülemez oluşu, gelinen bu aşamada sermaye birikimi için yeni koşulların yaratılması uygun bir çerçevenin yaratılması anlamına geliyor. Yukarıda belirttiğimiz gibi *dünya kapitalizmi* olarak tanımladığımız bu aşamada sermaye birikimini tanımlayan özellik *esnek sermaye birikimi* olmakta.[15;16 ve 18] Teknolojik gelişme ile birlikte mali ve ticari liberalizasyon ve globalleşme ideolojileri ile çevre ülkelerinin ekonomik olarak dünya kapitalizmi ile eşitsiz eklememesi esnek sermaye birikimi için gerekli koşulları hazırlamıştır. Uluslararası ölçekte mali ve üretken sermaye ile ticari sermayeyi kontrol eden dev firmaların bu aşamada yapmaları gereken dünya

ölçeğinde en uygun alan ve bölgelerin üretim, finansal ve ticari faaliyetler için belirli alanlarda/en uygun alanlarda yoğunlaşmak olacaktır. Dünya kapitalizmi tanımı [15, 16] bu anlamda çevre ülkelerinin bir bütün olarak ekonomik bütünleşme ile birlikte kârlı çıkacakları ideolojisi olan *globalleşme* kavramlaştırmasından farklı olarak, ekonomik bütünleşme sürecinin sermayenin spekülasyon mantığı çerçevesinde ele alınması gerektiği yönünde yoğunlaşır ve bütünleşme sürecine katılan tüm birimlerin aynı oranda olumlu etkileneceği düşüncesine katılmaz. Batı-Afrika örneği bu anlamda oldukça önemlidir.

Çevre ülkelerini tanımlayan *ithal ikamesine dayanan kalkınma* politikaları, 1970'lerle birlikte bir yandan tamamen ülke içi dinamiklere bağlı olarak bir dizi çelişki ve bunalımın artık iyice belirginleşmesine neden olurken, diğer yandan sermayenin yeni esnek birikim tarzına cevap vermediği oranda bu ülke ekonomileri artan oranda krize girmişlerdir. M.Landsberg'in özetlediği gibi *ithal ikamesine dayanan kalkınma* 1970'li yıllarla birlikte,

1-Kitlelerin artan yoksullaşması,

2-Sınırlı sanayileşme,

3-Buyurgan bölgesel eşitsizlikler,

4-Ekonomiyi sürdüremeyecek ölçekte dış borçlanma" ile sonuçlanmıştır [11,217-220].

Aslında ithal ikamesine dayalı kalkınmanın literatürde pek fazla değinilmeyen bir başka bunalımı ya da bunalımdan öte gelişmişliğinden bahsetmek gerekiyor, o da az gelişmiş kapitalist ülkelerde sermaye birikiminin özellikle ticari sermaye döngüsünün ve belirli sektörlerde üretken sermaye döngüsünün büyük ölçüde ülke içinde sınırlara varması ve sermaye birikiminin doğal bir sonucu olarak uluslararasılaşma eğilimlerinin ortaya çıkması, 1970'lerin uluslararası sermayenin genel dinamikleri ile çakışmıştır. Sonuçta kalkınma için seçilecek yeni politika ya da sermaye birikiminin devamı için seçilecek yol, uluslararası sermayesinde istemleri ile örtüşen *ihracata yönelik sanayileşme* olmuştur [10]

Tüm bu gelişmeler sonucunda Dünya Bankası başkanı A.W.Clausen'in bilinen açıklaması ile "İkili Kuzey-Güney dünya modeli uzun süreden beri yararlı değil ve aşırı bir basitleştirme olarak yaşanan gerçekliği anlamayı zorlaştırdığını" ve yeni durumu "çok kutuplu bir ekonomisi olarak algılamının" daha anlamlı olduğunu belirtmiştir[4:20] Çok kutuplu dünya ekonomisi ya da bizim terminolojimizle *dünya kapitalizmi* spekülatif mantığı dolayımında bir dizi eşitsizliği beraberinde getirmiş ve ekonomik yeniden yapılanma bu anlamda ülkeler arasında ve daha da önemlisi ülke içi sınıfsal yapılarda farklı etkilere neden olmuştur. Bu anlamda ülke ekonomileri açısından dünya kapitalizminin olumsuz etkilerinden en çok etkilenen ülkelerden biri Batı-Afrika olmuştur. Dünya kapitalizminin uluslararası düzeyde yeni bölünümünün yarattığı etkileri ve bu etkilerin eşitsiz dağılımını Tablo 5'te daha da somutlaştırdıktan sonra Batı-afrika deneyimini daha detaylı olarak ele alabiliriz.

Tablo 5 Dünya Ekonomisinde Gelişmeler

	Sanayileşmiş Ülkeler	Yüksek-Orta Gelir Grubu Ülkeler	Düşük Orta Gelir Grubu Ülkeler	Düşük Gelir Grubu Ülkeler	G.Kore	Brezilya	Meksika
Kişi Başına GSMH(\$1981)	11.120	2.490	850	240	1.190	2.220	2,250
Kişi Başına Yıllık GSMH Büyümesi(1960-81)	3.4	4.2	3.4	0.8 ³	6.9	5.1	3.5
GSMH'nın Yıllık Büyümesi							
1960-70	5.1	6.4	5	4.7	8.6	5.4	7.6
1970-81	3.0	5.6	5.6	3.6	9.1	7.6	6.4
İmalat Sektörü Büyümesi							
1960-70	5.9	7.8	7.5 ¹	5.9	17.6	by	10.1
1970-81	3.1	6.3	5.8	2.8	14.5	7.8	7.1
Yatırımlarda Büyüme							
1960-70	5.8	7.5	7.9	4.3	23.6	6.1	9.9
1970-81	0.9	7.2	8.2	3.7	11	6.5	9.0
GSMH'da Tarımın Oranı							
1960-70	6	18	36	48	37	16	16
1970-81	3	10	22	45	16	13	8
GSMH'da İmalatın Oranı							
1960-70	30	23	15	9	14	26	19
1970-81	25	24	17	10	28	27	22
İhracat/GSYİH							
1960-70	12	18	15	15	3	5	10
1970-81	20	23	23	12	39 ²	9	13-17 ²
İhracatın Yapısı							
%1960-81							
İlk Ürünler	34⇒28	84⇒55	96⇒82	91⇒71	86⇒10	97⇒61	88⇒61
Tekstil	7⇒5	4⇒10	1⇒5	4⇒21	8⇒30	0⇒4	4⇒3
Makine ve ulaşım	29⇒35	2⇒13	0⇒2	0⇒2	0⇒22	0⇒17	1⇒19
Diğer imalat	30⇒32	10⇒32	3⇒11	5⇒6	6⇒38	3⇒18	7⇒17

1)Çin ve Hindistan hariç

2)1982 sayıları

3)Çin:%5; Hindistan 1.4

Bütün büyüme oranları yıllık yüzde olarak verilmiştir.

Kaynak: [11:85-86].

Tablodan da görülebileceği gibi dünya ekonomisi 1970'lerde önemli bir değişim süreci içine girmiştir. GSMH 1960-1970 arası Endüstrileşmiş ülkelerde %5.1 olurken, bu düşük ve orta gelirli ülkelerde sıra ile %5 ve %4.7 olurken Yeni Endüstrileşen Ülkeler (NICs)e örnek olarak G.Kore'de %8.6 olmuştur.

-Yine sanayileşmiş ülke yatırımlarında büyüme 1960-70'lerde %5.8 iken, 1970-1980 arası bu ancak %0.9 oranında artış göstermiştir. Burada belkide en önemli gösterge düşük gelirli ülkelerde bu oranın %4.3 ile G.Kore'de %23.6 ve 1970-1981 yılları arasında %11 olarak gerçekleşmiştir.

-Çevre ülkeleri açısından bir diğer önemli gösterge, toplam ulusal gelir içinde tarımsal üretimin payının azalması, buna karşılık sanayi sektörünün artışı göstermesidir.

-İhracat yapısı açısından, gelişmiş ülkeler açısından tüm kalemlerde bir düşüş yaşanmasına rağmen, çevre ülkelerde bazı sektörlerde örneğin tekstilde mutlak bir artış gerçekleşmekte. Diğer yandan çevre ülkeleri ihracatında önemli farklılıklar göze çarpmakta, örnek olarak G.Kore'de Makine ve ulaşım sektöründe büyük bir ihracat patlaması görülmekte [22].

Tablo 6, yukarıda vermeye çalıştığımız üretken sermayenin uluslararasılaşması eğilimini ele verir nitelikte, bir önceki dönemin *ithalat ikamesine* dayalı çevre ülkelerinin ticaret örüntüsü önemli ölçüde değişerek bazı tür ürünlerde (tekstil, makine, ulaşım) *net ihracatçı ülke durumuna* gelmişlerdir. Değişimin ihracata yönelik olması, ihracata yönelik kalkınmanın sonucu olurken bu kalkınma stratejisinin daha soyut düzeyde *üretken sermayenin uluslararasılaşmasının* sonucu olarak ele alınmasını gerekli kılıyor. Üretken sermayenin uluslararasılaşması ve beraberinde dünya ölçeğinde yeni bir işbölümünün varlığı yukarıda da belirttiğimiz gibi çok-kutuplu bir ekonomi yaratmıştır. Özellikle esnek sermaye birikim tarzı dolayımında sermayenin değiştiği noktalar ve bu noktaların bütünsel süreç açısından üstlendiği işlevler, ekonomik gelişme için olumlu ya da olumsuz bir dizi sonuçların varlığına neden olmuş. Diğer yandan esnek sermaye birikim tarzına uygun olarak ekonomik anlamda ilişkiye girmenin anlamsız olduğu bir dizi ülke ve ekonomi ise hiç olmazsa şimdilik ekonomik döngünün dışında bırakılmış ve bu anlamda da bu ülkelerin durumlarına uygun olarak

-“kendi kendine yeten kalkınma” anlayışı ya da

-“kaynakların yerel mobilizasyonuna dayanan kalkınma” gibi yeni kalkınma anlayışları geliştirilmiştir.

Buraya kadar teorik çerçevesi çıkarılan dünya ekonomisinin 1970 sonrası dinamikleri ile kapitalist az gelişmişliğin yeniden yapılanan uluslararası işbölümünden nasıl etkilendiği yönündeki vurgularımızı daha da somutlaştırmak için anlamlı örnek bir bölge olarak Batı-Afrika'nın bu süreç içinde nerede yer aldığı ve nasıl etkilendiğine kısaca bakmak yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- [1]-Blaisdell,D.C(1940)**Osmanlı İmparatorluğu'nda Mali Esaret**,Arkadaş Matbaası, İstanbul
- [2]-Bryn,D(1987) "The State and The Internationalization of Capital; An Approach to Analysis",**Journal of Contemporary Asia**, vol.17/3
- [3]-Bryn,D(1992) "International Accumulation and The Contradictions of Monetary Policies", **Science & Society**, cilt 56, sayı,3
- [4]-Forbes,D.K(1984)**The Geography of Underdevelopment**, John Hopkins University Press., Baltimore
- [5]-Fröbel vedig(1982)**Uluslararası yeni İşbölümü ve serbest Bölgeler**,çev:Y. Öner, Belge Yayınları,İstanbul
- [6]-Gordon,D,M(1988) "The Global Economy; New Edifice or Crumbling Foundations?", **New Left Review**, vol.168, pp. 24-67.
- [7]-Harvey,D (1990) **The Condition of Postmodernity**, Basil Blackwell, Oxford
- [8]-Marx,K (1979) **Grundrisse, Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, çev: S, Nişanyan, Birikim Yay, İstanbul.
- [9]-Marx,K ve F,Engels (1976) **Seçme Yapıtlar,I-II-III**, çev:K.Somer, Sol yayınları, Ankara
- [10]-Landsberg,M(1987)"Export-led Industrialization in the Third World: Manufacturing Imperialism", (ed):R.Peet, **International Capitalism and Industrial Restructuring**,Allen&Unwin, Boston
- [11]-Lipietz,A(1987)**Mirages and Miracles The Crises of Global Fordism**, Verso,London
- [12]-Massey,D,(1987) "The Shape of Things to Come" (ed):R.Peet, **International Capitalism and Industrial Restructuring**,Allen&Unwin, Boston
- [13]-OECD(1990)**Economic Outlook**
- [14]-Pailloix, C, (1977) "The Self -Expansion of Capital on a World Scale", **Review of Radical Political Economy**, Cilt 11, sayı,2,

Öneri, C.1, S.4.

- [15]-Peet,R(1987) **International Capitalism and Industrial Restructuring.**, Allen&Unvin, Boston
- [16]-Peet R.(1991)**Global Capitalism.**, Routledge, London
- [17]-Sorman,G(1989)**Ulusların Yeni Zenginliği**, çev:İ. Yergüz,Afa yayınları,İstanbul
- [18]-Steven,R(1994)"New World Order:A New Imperialism", **Journal of Contemporary Asia**, cilt 24/3
- [19]-Dünya Bankası(1983)World Development Report
- [20]- Dünya Bankası (1989)World Development Report
- [21]- Dünya Bankası (1990)World Development Report
- [22]-Yıldızoğlu,E(1993)"Dünya Ekonomik Krizi Üzerine Bazı Düşünceler",**92'Petrol-İş" Yıllığı**

